

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра
з теми: **“Дослідження мовлення
дошкільників з порушеннями інтелекту”**

Виконала студентка 2 курсу групи KorL2-M19z
спеціальності: 016 Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія
Хацьор Катерина Андріївна

Керівник:
Руденко Л.М., доктор психологічних наук,
професор

Рецензент:

З М І С Т

Вступ	3
РОЗДІЛ I. МОВА, МОВЛЕННЯ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
1.1. Основні функції мовлення та його взаємозв'язок з іншими психічними процесами	9
1.2. Особливості мовлення дітей з типовим розвитком	15
1.3. Характеристика мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку	28
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
2.1. Обґрунтування методики дослідження мовлення дітей з порушеннями інтелекту дошкільного віку	36
2.2. Обстеження сформованості мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями інтелекту дошкільного віку	46
2.3. Використання сюжетних картинок у процесі формування мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку ..	57
2.4. Результати експериментального дослідження	65
Висновки до другого розділу	72
Висновки	77
Список використаних джерел	81
Додатки	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мова виступає важливим засобом спілкування, обміну думками і взаємного розуміння у людському суспільстві і являє собою систему загальноприйнятих знаків та символів, за допомогою яких відбувається кодування і декодування інформації з метою її передачі іншим людям в усній або письмовій формі. Вона охоплює всі сфери діяльності людської спільноти і розвивається за своїми внутрішніми законами. Мова безпосередньо пов'язана з мисленням і служить “основою”, базисом, на якому відбувається його розвиток. Структуру будь-якої мови, сутність її специфіки складає її граматична будова.

Мовлення – це специфічна людська психічна функція, яка проявляється у користуванні мовою (як в усній, так і в письмовій формі) в процесі спілкування і мислення. Мовлення будується на основі певних мовних норм, які в свою чергу, лише в мовленні розвиваються, удосконалюються під впливом суспільної практики і мислення. Формуючись у суб'єкта по мірі оволодіння ним мовою мовлення проходить декілька етапів розвитку, перетворюючись у розгорнуту систему засобів спілкування і опосередковування різних психічних процесів.

Мовленнєва діяльність – це робота всього організму людини, і перш за все мозку, спрямована на використання засвоєної мови з метою комунікації. Мовленнєва діяльність містить у собі психофізіологічну природу. Необхідно зазначити, що мовлення – це продукт мовленнєвої діяльності, певна послідовність мовних одиниць (фонем, морфем, слів, речень), що регулюється законами мови і нейрофізіологічною діяльністю свідомості, і формує ту чи іншу думку. Мовлення виступає одним з основних продуктів мовленнєвої діяльності, оскільки лише воно надає їй характеру специфічної діяльності людини (Ж Піаже, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, А. Богуш та інші).

Розлади мовлення в більшості випадків виникають у дитячому віці, причому у періоди до початку навчання в закладі загальної середньої освіти.

Вчителі всіх закладів освіти різного спрямування постійно бачать дітей, які прийшли на навчання з тими чи іншими відхиленнями розвитку мовленнєвої функції.

Розлади мовлення затримують формування інтелектуального потенціалу, відображаються на успішності у процесі навчання і надалі можуть стати причиною відхилень розумового розвитку. Ці недоліки негативно впливають на формування соціально-ціннісних форм поведінки, викликають різні порушення емоційно-вольової сфери у вигляді стійких психопатій, невропатій, неврозів, що утруднює адаптацію такого суб'єкта до соціального середовища. Тому правильна діагностика мовленнєвих відхилень на ранніх етапах розвитку дитини дозволить оптимально провести з нею підтримуючу терапію з їхнього усунення і не дозволить укорінитися різним порушення інтелектуальної та емоційно-вольової сфери.

У світовій практиці мають місце значні дослідження дитячого мовлення з погляду медицини, лінгвістики і педагогіки. Це спеціальні наукові доробки таких лікарів, як Кассмауль, Прейера, Гуцман, Лібман, психологів Меймана, В. і С. Штернів, Вундта, Бюлера та інших. З фізіологічної точки зору індивідуальний період та індивідуальну стадію розвитку мовлення відповідно до вчення І. Павлова про умовні рефлекси і єдину функцію першої і другої сигнальної системи обґрунтували М. Красногорський та О. Іванов-Смоленський.

Розвиток мовлення у дітей дошкільного віку вивчали багато спеціалістів. Так, А. Богуш, Є. Винарська, В. Лубовський, Л. Нейман, О. Лурія, Л. Щерба показали роль орієнтовної діяльності на формування звукової сторони мовлення; дослідження встановлення змістовних зв'язків між словом і явищем або предметом займались Д. Богоявленський, О. Лурія, Є. Соботович, Ф. Сохін, Є. Тихеева, В. Тищенко; послідовність утворення зв'язного мовлення висвітлена у роботах Л. Виготського та Ж. Піаже; еволюцію форм відношення дитини до формального боку мовлення вивчена недостатньо, хоч і є роботи, спрямовані на формування у дітей дошкільного віку понять про слово (Н.

Гаврилова, В. Тарасун, В. Тищенко), фонему і морфему (Л. Журова, Д. Ельконін, М. Шеремет).

О. Леонтьєв досліджував рівні усвідомлення дитиною мовленнєвої дійсності; самосвідомість на основі розвиваючого мовлення досліджували О. Запорожець, О. Лурія, Д. Ельконін.

Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями інтелекту, зокрема їхнього мовленнєвого розвитку, вивчали М. Матвєєва, С. Рубінштейн, В. Синьов, В. Соловійов, В. Турчинська, О. Хохліна та інші. Проте ця проблема залишається і надалі досить актуальною. З метою визначення характеру труднощів засвоєння мовлення дітьми з порушеннями інтелекту дошкільного віку були проведені дослідження Є. Винарською, О. Гопіченко, Р. Лалаєвою, Є. Соботович, В. Тищенко та іншими.

Психічний недорозвиток при стійких порушеннях інтелекту має тотальний характер, охоплює всі сфери психіки суб'єкта: моторику, сенсорику, пам'ять, мовлення, інтелект, емоції та особистість в цілому. Звідси цілком природно впливає значення диференціального дослідження, оскільки якісна своєрідність дітей з порушеннями інтелекту визначається не кількістю років, які вони прожили, а якістю порушення і адекватністю соціального впливу. При дослідженні відхилень в розвитку визначенню підлягає не лише ступінь збережених функцій, але й структура самого порушення. Тому розробка методики вивчення особливостей розвитку мовлення дітей з порушеннями інтелекту дошкільного віку та визначення його рівнів є однією з передумов подальшої ефективної організації з ними підтримуючих занять та реабілітаційної роботи в цілому. Все вище зазначене аргументує актуальність обраної нами теми наукового пошуку "Особливості дослідження мовлення дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку".

Мета роботи: провести дослідження мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку та виділити рівні його сформованості, застосовуючи цифрові показники; визначити ефективність проведення

логопедичних занять з використанням сюжетних картинок на формування мовлення в цілому.

Об'єктом наукового пошуку є процес оволодіння мовленням дітьми з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку.

Предметом дипломної роботи виступають методи та прийоми дослідження мовлення, форми підтримуючої роботи з його розвитку у дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку.

Виходячи з мети, об'єкта та предмета **основними завданнями** дослідження є:

1) аналіз наукових досліджень з проблеми мовлення дітей дошкільного віку з типовим розвитком та порушеннями інтелекту, досліджень порушень мовлення та організації його підтримку у дошкільників з інтелектуальними порушеннями;

2) адаптація та обґрунтування методики дослідження мовлення дітей дошкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку;

3) виділення груп дітей з порушеннями інтелекту відповідно до рівнів сформованості їхнього мовлення з використання відповідних цифрових показників;

4) визначення ефективності запропонованої методики формування мовлення у дітей з порушеннями інтелекту дошкільного віку на весь процес його розвитку.

У процесі написання дипломного проекту ми використовувати такі **методи** наукового пошуку: аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури, опитування, спостереження, бесіда, констатуючий та формуючий експеримент.

Практичне значення дипломної роботи полягає в тому, що адаптована та апробована система обстеження мовлення дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями, визначені рівні розвитку мовлення дітей даної групи та підібрані цифрові показники до них, що дозволяє ефективніше визначати основні мовленнєві порушення і спрямовувати підтримуючу роботу

на їх подолання; розроблено методику формування зв'язного мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку з використання на логопедичних заняттях сюжетних картинок.

Дослідження проводилось на базі: КУ «Інклюзивно-ресурсний центр» Любомльської міської ради та на базі Любомльського закладу дошкільної освіти №1 Любомльської міської ради. У ньому приймало участь 24 дитини, віком 4-6 років з діагнозом заїкання.

Апробація роботи. Дипломне дослідження було апробоване на II Студенському форумі (з міжнародною участю) 2-3 квітня 2020 року і конференції студентів та мігістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вийшла з друку стаття: Логоритміка як інструмент в роботі з дітьми із порушеннями мовлення дошкільного віку // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. Н.С. Гаврилової. – Вип. 11 / Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2020. С.84-91.

Структура роботи. Дипломне дослідження складається із вступу, двох розділів, списку використаної літератури, який нараховує 100 джерел.

ВИСНОВКИ

1. Діти з порушеннями інтелекту дошкільного віку оволодівають початковими навиками мовлення досить повільно. Це пояснюється особливостями їхнього психофізичного розвитку, і, перш за все, обумовлюється порушеннями пізнавальної діяльності, їхніх вищих психічних функцій, а також недостатнім розвитком слухового і зорового сприймання, артикуляції, просторової орієнтації, моторики, тобто тих компонентів, які беруть участь у формуальному акті письма. Найбільш характерним для дітей з порушеннями інтелекту є недорозвиток фонематичного слуху і артикуляційної сторони мовлення: вміння виділити звук із слова, відрізнити його від подібних звуків, уточнити в власній вимові, знайти його місце в слові, встановити послідовність звуків в слові. Разом з тим не у всіх дітей з порушеннями інтелекту різні компоненти психофізичного розвитку порушені в однаковій мірі. У одних це недостатньо розвинений фонематичний слух (грубі недоліки фонематичного слуху, мала диференціація слухових сприймань); в інших – неправильна звуковимова, що пов'язана з порушеннями мовленнєвого апарату; у третіх – порушення моторики або зорового сприймання чи просторової орієнтації.

2. Проведене дослідження дозволить нам зазначити, що у дошкільників з інтелектуальними порушеннями мовленнєві функції перебувають на досить низькому рівні. Практично кожна дитина з такими порушеннями значно відстає від дітей з типовим психофізичним розвитком у формуванні комунікативних здібностей. Це відставання є досить відчутним: лише у 11,1% дошкільників з інтелектуальними порушеннями нами виявлений достатній рівень сформованості комунікативних навичок. Причому за сформованістю свого мовлення вони нагадують дітей більш молодшого віку з типовим розвитком. У 27,8% дітей дошкільного віку з порушеннями інтелекту нами відзначено середній рівень розвитку мовлення, у 50% – низький і у 11,1% відповідно, елементарний рівень сформованості комунікативних навичок. Це є свідченням того, що практично у 88,9% дошкільників з інтелектуальними порушеннями спостерігається недорозвиток мовлення.

3. Метою формуючого експерименту було формування вміння складати зв'язну розповідь за сюжетними картинками, використовувати отримані знання для розвитку всіх сторін мовлення дошкільників з порушеннями інтелекту.

На спеціально організованих логопедичних заняттях з використанням сюжетних картинок робота організовувалась у два етапи. Перший етап роботи – формування фрази. Причому потрібно зазначити, що цю роботу потрібно проводити у певній послідовності: утворення в мовленні дітей спочатку односкладної фрази, потім двоскладної, далі розгорнутої і підводити до використання власне розповіді.

Метою другого етапу є складання дітьми розповіді самостійно за картинками, при цьому картинки підбирались досить прості за змістом, за композицією і близькі досвіду дітей.

Нами було адаптована до можливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку дошкільного віку методика формування зв'язного мовлення. Вона включала в себе 12 занять, які проводяться протягом одного місяця 3 рази на тиждень. Вони передбачають формування мовлення, починаючи з односкладової фрази і до зв'язної розповіді спочатку за

сюжетними картинками з використанням технічних засобів навчання, “уроків допомоги” з боку експериментатора, а наприкінці – до самостійного описування подій.

Для проведення цього експерименту ми поділи дошкільників на дві групи: експериментальну та констатуючу. Метою такого підходу було виявлення ефективності впливу формування зв'язного мовлення на рівень розвитку мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями в цілому.

4. Характеризуючи мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку контрольної групи необхідно відзначити, що у процесі проведення з ними логопедичних занять, передбачених програмою, його рівень дещо покращився – від 0,8% у X_{14} члена групи до 4,8% у X_3 члена групи. Якщо взяти цифрові показники, то загальна кількість балів, яку отримали діти контрольної групи до початку проведення дослідження, дорівнює 561 балу (максимальна кількість балів, яку могли отримати ці діти – 1134), після експерименту – 596 балів. Як бачимо, кількісний показник у дітей цієї групи зріс на 35 балів, що складає 3,1%. Це свідчить, що традиційні техніки роботи з даною категорією дітей мають свій позитивний вплив.

Якщо взяти рівневий підхід, то лише одна дитина перейшла з низького рівня на середній відповідно до сформованості свого мовлення.

Серед дошкільників з інтелектуальними порушеннями експериментальної групи найбільший результат був зафіксований у хлопчика X_{10} – його рівень покращився на 11,2%. Не дивлячись на те, що до експерименту він значно відставав від своїх однолітків у мовленнєвому розвитку, спеціальні заняття дозволили ліквідувати ці прогалини і досягнути рівня дітей, які до цього мали кращі показники. Це є свідченням того, що запропоновані завдання сприяють формуванню як лексико-граматичної, так і фонетико-фонетичної структури мовлення.

Досить помітний прогрес був і в інших дітей з низьким рівнем сформованості мовлення. Так, у дітей покращилось мовлення у межах від 8% до 11,2%, що дозволило їм перейти з низького рівня сформованості мовлення

на середній. Достатнє комунікативне навантаження, яке було організоване на логопедичних заняттях з використанням сюжетних картинок дозволило їм опанувати мовленням у межах, притаманної дітям з середнім рівнем.

Інші дошкільники експериментальної групи також мали досить вагомі результати, які вказували на поліпшення їхнього мовлення після проведених занять. Навіть дитина, яка мала елементарний рівень сформованості мовлення (U_{13}) покращила своє мовлення на 9,5%. Не дивлячись на те, що вона старша за своїх ровесників (7 років і 3 місяці), її мовленнєвий розвиток відбувається досить повільно. Він характеризується скоріше натренованістю дитини у формуванні навичок спілкування, а ніж усвідомленим використанням цих можливостей для отримання інформації. Але навіть у цьому випадку вдалось досягнути помітного прогресу.

В цілому, кількісні показники дітей експериментальної групи (до проведення дослідження у них було 518 балів) піднялись до 626 балів, що складає 9,5%. Провівши порівняння розвитку мовлення експериментальної і контрольної групи потрібно зазначити, що в дітей першої спостерігався значний прогрес у цьому напрямку.

Це є свідченням того, що запропонована методика формування зв'язного мовлення має свій позитивний вплив на розвиток мовлення дошкільників з цими порушеннями в цілому. Використання числових показників для визначення рівня розвитку мовлення дітей з інтелектуальними порушеннями дошкільного віку дозволяє краще врахувати основні його недоліки, визначити найбільш недорозвинені його сторони і ефективніше організувати підтримуючу роботу в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Астапов В.М. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихологии. М.: Международная педагогическая академия, 1994. 216 с.
2. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. М.: Просвещение, 1979. 96 с.
3. Бех І.Д. Від волі до особистості. К.: Україна-Віта, 1995. 202 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш; Авт. Кол.: Богуш А.М., Беленька Г.В. 2016. С.4-28.
5. Білан О.І. Організація роботи і планування навчання дошкільників розповідання засобом ілюстрації. Львів : Аверс, 2003. 140 с.
6. Білан О.І. Розповідання за ілюстраціями в дошкільних навчальних закладах: Методичний посібник. Львів: Аверс, 2003. 80 с.
7. Богуш А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: УЗМН, 2010. 327 с.
8. Богуш А.М. Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі. К.: Вища школа, 1995. 192 с.
9. Богуш А. М. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників / Алла Михайлівна Богуш // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Том 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. К.: Педагогічна думка, 2007. С.155-170.
10. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Х.: Вид-во «Ранок», 2011. 176 с.
11. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. 2-е видання. К.: Видавничий дім «Слово», 2010. 374 с.
12. Богуш А.М. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний комплекс: посібник та предметні картинки / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. 2-ге вид. К.: Генеза, 2014. 160 с.
13. Венгер Л. А., Мухіна В.С. Психологія. М.: Просвещение, 1988. 336 с.
14. Вікова психологія // Під ред. І.С. Костюка. К.: Радянська школа, 1976. 272 с.

15. Виготський Л.С. Мышление и речь. Изд. 5, испр. М.: Лабиринт, 1999. 352 с.
16. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995. 527 с.
17. Винарская Е.Н. Раннее речевое развитие ребёнка и проблемы дефектологии. М.: Просвещение. 1987. 160 с.
18. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
19. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. К.: «МП Леся», 2011. 528 с.
20. Диагностика нарушений речи у детей и организация логопедической работы в условиях дошкольного образовательного учреждения: Сб. метод. материалов / Составители В.П. Балобанова и др. СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2001. 240 с.
21. Эльконин Д.Б. Развитие устной и письменной речи. М.: Интор, 1998. 112 с. <http://author-club.org/shop/products/27/>
22. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников. М.: Просвещение, 1981. 112 с.
23. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников [электронный ресурс: URL: http://pedlib.ru/Books/2/0021/2_0021-1.shtml].
24. Забрамная С.Д. От диагностики к развитию: Материалы для психолого-педагогического изучения детей в дошкольных учреждениях и начальных классах школ. М.: Новая школа, 1998. 144 с.
25. Запорожец А.В. Подготовка детей к школе. Основы дошкольной педагогики / под ред. А.В. Запорожца, Г.А. Марковой. М., 1990. 257 с.
26. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте. М.: Изд-во медицинской литературы, 1962. 300 с.
27. Иванов-Смоленский А.Г. Опыт объективного изучения работы и взаимодействия сигнальных систем головного мозга. М.: Медгиз, 1963.

28. Игры в логопедической работе с детьми / Под ред. В.И. Селивёрстова. М.: Просвещение, 1981. 192 с.
29. Каше Г.А. Подготовка к школе детей с недостатками речи. М.: Просвещение, 1973. 148 с.
30. Коркина М.В., Лакостина Н.Д., Личко А.Е. Психиатрия: Учебник. М.: Медицина, 1995. 608 с.
31. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
32. Крутій К.Л. Можливості формування мовної особистості у дошкільному віці // Дошкільна освіта. Запоріжжя. 2003. № 1. С.32-38.
33. Курчатова А., Яворська А. Місце і значення сюжетної картини в розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку // Науковий вісник МНУ імені в. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. №2 (57). 2017. С.285-289.
34. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах / Р.И. Лалаева. М.: ВЛАДОС, 1999. 140 с.
35. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников / Р.И. Лалаева - [электронный форм ресурс: URL: Мастюкова http://pedlib.ru/Books/4/0463/4_0463-1.shtml]. – (Дата обращения: 22.12.2017)
36. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы сознательности учения // Известия АПН РСФСР. М., 1947. Вып.7.
37. Леонтьев А.Н. Психологическое развитие ребёнка в дошкольном возрасте // Вопросы психологии ребёнка дошкольного возраста. М.-Л., 1948.
38. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Вид. 4-е. К.: Слово, 2017. 856 с.
39. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников: Книга для логопеда / Под ред. Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. Екатеринбург: Изд-во АРД ЛТД, 1998. 320 с.
40. Логопедия: Учебное пособие / Л.С. Волкова, Р.И. Лалаева, Е.М. Мастюкова и др. М.: Просвещение, 1989. 528 с.
41. Лубовский В.И. Развитие словесной регуляции действий у детей (в

норме и патологии). М.: Педагогика, 1978.

42. Лурия А.Р. Материалы к генезису письма // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. А.Н. Леонтьева. М.: Просвещение, 1980. С. 178-198.

43. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: Педагогика, 1973. 273 с.

44. Лурия А.Р. Речь и развитие психических процессов у ребёнка. М., 1956.

45. Лурия, А.Р. Язык и сознание / А.Р. Лурия. М.: МГУ, 2012.

46. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 1974. 355 с.

47. Мартиненко І.В. Методика формування комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення // Логопедія. 2012. №2. С.328-295.

48. Методические рекомендации по развитию речи в учащихся младших классов вспомогательной школы / Сост. Е.Ф. Собонович. К.: РУМК, 1989. 60 с.

49. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях: Книга для логопеда. М.: Просвещение, 1991. 208 с.

50. Нарушение речи у дошкольников / Сост. Р.А. Белова-Давид. М.: Просвещение, 1972. 232 с.

51. Нова українська школа: офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nus.org.ua>.

52. Нейман Л.В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи. М.: Просвещение, 1965. 184 с.

53. Норми розвитку мовлення. [Електронний ресурс] // Все гаразд. Режим доступу: <http://crd53.sadok.zt.ua/normi-rozvitku-movlennya-vse-garazd/>

54. Обухівська А.Г. Научуваність як діагностичний показник розумового розвитку дошкільників. Дис... канд. психол. наук.: 19.00.08 / К., АПН України. Інститут дефектології. 1998. 205 с.

55. Основы логопедии: Учебное пособие / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.В. Чиркина. М.: Просвещение, 1989. 223 с.

56. Основы корекційної педагогіки / С.П. Миронова, О.В. Гаврилов, М.П.

Матвеева; за заг. ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 264 с.

57. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. М.: Просвещение, 1968. 246 с.

58. Отбор детей во вспомогательную школу / Сост. Т.А. Власова, К.С. Лебединская, В.Ф. Мачихина. М.: Просвещение, 1983. 176 с.

59. Павлов И.П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных: Собр. соч. в 16-и томах. М.: Медицина, 1938. 722 с.

60. Павлов И.П. Павловский среды.: Собр. соч. в 16-и томах. М.: Медицина, 1984. Т.1. 486 с.

61. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава: АСМІ, 2013. 268 с.

62. Певзнер М.С., Лубовский В.И. Динамика развития детей-олигофренов. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963.

63. Петрова В.Г. Практическая и умственная деятельность детей-олигофренов. М.: Просвещение, 1968. 160 с.

64. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.

65. Поваляева М.А. Справочник логопеда. Ростов-на-Дону, Феникс, 2001. 448 с.

66. Принципы отбора детей во вспомогательные школы / Под ред. Г.М. Дульнева, А.Р. Лурия. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. 248 с.

67. Про схвалення концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року №988-р.

68. Проскура Е.В. Развитие познавательных способностей дошкольника. К.: Радянська школа, 1985. 126 с.

69. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін. К.: Либідь, 1999. 558 с.

70. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. М.: Владос, 2017. 568 с.
71. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови у дітей. К.: Радянська школа, 1983. 167 с.
72. Сазонова С.Н. Развитие речи дошкольников с общим недоразвитием. [электронный ресурс: URL: http://pedlib.ru/Books/6/0286/6_0286-1.shtml].
73. Селецкий А.И. Психология и психопатология слабоумия. К.: Радянська школа, 1981. 72 с.
74. Семенович А.В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. М.: Академия. 2002. 232 с.
75. Семиченко В.А. Психология речи. К.: Магистр-S, 1998. 112 с.
76. Серебrenикова Н.В. Методика развитие речи дошкольников с общим недоразвитием речи. М.: Академия, 2010.
77. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку // Дефектологія. 2003. №2. С.2-11.
78. Соботович Э.Ф. Нарушение речевого развития у детей и пути их коррекции: Учебно-методическое пособие. К.: ІСДО, 1995. 204 с.
79. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку // Дефектологія. 2002. №3. С.2-5.
80. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. К.: Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.
81. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-матер, 2003. 436 с.
82. Тарапака Н., Мартін А. Психолого-педагогічна готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі // Наукові записки. Серія педагогічні науки. № 122. С.337-347.
83. Тарасун В.В. Логодидактика. К.: Вид-во Нац. педун-ту, 2004. 348 с.

84. Тарасун В.В. Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку // Автореф. дис... докт. пед. наук (13.00.03). К.: Інститут дефектології АПН України, 1999. 57 с.
85. Тарасун В.В. Тесты учебных способностей для 1-го класса. К.: Укрвузполіграф, 1992.
86. Тихеева Е.И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста) / Под ред. Ф.А. Сохина. М.: Просвещение, 1981. 159 с.
87. Тищенко В.В. Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова, 2005. Т.19. С.129-141.
88. Тищенко В.В. Загальна характеристика системи корекційної роботи з удосконалення шляхів подолання первинного недорозвитку мовлення, розробленої Є.Ф. Соботович. // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. С.292-302.
89. Тищенко В.В. Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників: дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / К., Ін-т спец. педагогіки АПН України. 1999. 225 с.
90. Трофіменко Л. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. Вип.11.
91. Урунтаева А.Г., Афонькина Ю.А. Практикум по психологии. М.: Просвещение, 1995. 217 с.
92. Хрестоматия. Дети с нарушениями развития / Сост В.М. Астапов. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 264 с.
93. Цветкова Л.С. Нейропсихология счета, письма и чтения: нарушение и восстановление. М.: Юристъ, 1997. 256 с.
94. Швачко О.В. Соціальна психологія: Навчальний посібник. К.: Вища

школа, 2002. 111 с.

95. Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. № 23. С. 223-299.

96. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Медицина, 1974. 486 с.

97. Эльконин, Д.Б. Развитие речи в дошкольном возрасте / Д.Б. Эльконин. - М.: АПН РСФСР, 2012

98. Энциклопедический словарь / Под ред. Б.А. Введенского. М.: Изд-во "Большая советская энциклопедия", 1955. Т.3. 744 с.

99. Ястребова А.В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы. М.: Просвещение, 1978. 103 с.

100. Ястребова А.В., Спирина Л.Ф., Бессонова Т.П. Учителю о детях с недостатками речи. М.: АРКТИ, 1997. 131 с.